

vrсна imena

nenad mišćević

U nizu svojih radova iz sedamdesetih godina američki filozof Hilari Patnam (Hilary Putnam) iznio je prijedloge za razumijevanje pojma značenja, koncentrirajući se prvenstveno na vrsna imena (nazive za prirodne vrste). Zaključke koje je izložio na primjeru vrsnih imena Patnam poopćuje na mnoge druge izraze, i tako zacrtava obuhvatnu skicu jedne originalne teorije značenja.

Patnamova slika značenja vrsnih imena je na prilično radikal način dualistička. On drži da je u slučaju vrsnih imena znanje o smislu tih imena, kakvo posjeduju govornici danog jezika, uglavnom nezavisno od toga što ulazi u doseg (ekstenziju) tih imena. Znanje govornika obuhvaća u tipičnom slučaju poznavanje tzv. stereotipa, tj. informacije konvencionalno pridružene danom vrsnom imenu. Nezavisno od stereotipa, doseg vrsnog imena određen je onim što potpuno i istinito znanstvenom spoznajem kaže o bitnim svojstvima označene vrste (»intenzijom«).

Da bi obrazložio svoju sliku o dualnom karakteru značenja, i o nezavisnosti stereotipa od intenzije kakvu određuje znanstvena spoznaja, Patnam se poziva na uzrokovnu teoriju značenja i na indeksikalni model fiksiranja referencije.

Budući da čitatelj može stvoriti prilično potpunu predložbu o Patnamovoj teoriji na temelju prijevoda u ovom broju »Polja« (ako slučajno nije već odranije upoznat s njom), u našem ćemo članku staviti težište na pojedine kritičke primjedbe. Pokušat ćemo razdvojiti ono što je po našem sudu kod Patnama prihvatljivo, od onih teza koje vode pretjeranim i artifičijelnim kontrastima, i, u krajnjoj liniji, neopravdanom dualizmu.

Prije svega treba razlikovati značenje koje neko ime ima za pojedinačnog govornika, od značenja koje ima u zajednici. Ovdje nas prvenstveno zanima ovo drugo – značenje vrsnog imena u govornoj zajednici. Dok neke riječi imaju ono što bismo mogli nazvati populističkom semantikom – riječ znači ono što većina ljudi drži da znači, vrsna imena, kao i većina naziva koji imaju veze sa znanostu, imaju takoreći elitističku semantiku. Značenje tih riječi u zajednici je značenje koje im pridaju stručnjaci. Naravno, elitistička semantika nije samo povlastica naziva za prirodne vrste, već je karakteristična za veliku većinu znanstvenih termina: integral, cikloida, latinski kvadrat, jezgra ekonomije, kvartilno raspršenje. . . sve te riječi znače ono što matematičar, ekonomist, statističar kaže da znače. Ta činjenica omogućuje da se smisljeno izgovori rečenice kao što su »Nemam pojma o jezgri ekonomije«. Govornik koji je izgovorio tu rečenicu referirao je na jezgru ekonomije, i nije izrekao ništa kontradiktorno, upravo zahvaljujući blagotvornoj podršci značenja-u-zajednici. Termin »jezgra ekonomije« ima značenje-u-zajednici (skup prihvatljivih izbora za sve koalicije na tržištu) koje omogućuje da se govornik razumije, bez obzira na to što on sam ne zna, i eksplicitno kaže da ne zna što je jezgra ekonomije.

Jezična podjela rada tako ne znači odvajanja i izolaciju, već prvi korak prema kooperaciji (tako kaže za podjelu rada i Marks). Ona omogućuje da svaki govornik koristi pristup objektu kojeg je stručnjacima otvorila znanost. Stoga samo načelo podjele rada ne govori u korist teze da treba odvojiti znanje i razumijevanje od objektivne referencije izraza: ako se složimo da razumijevanje nekog izraza s obzirom na njegovo značenje-u-zajednici zahtijeva pozivanje na ukupne relevantne resurse zajednice, time nismo ništa prejudicirali o objektivnoj referenciji izraza.

Napomenimo da jezična podjela rada u velikom broju slučajeva dopušta, ili čak traži kontinuitet predodžbi o predmetu kod laika i stručnjaka. Laički kriteriji za određivanje što je voda ili što je ugljen su grubi i primitivni, ali uglavnom nisu pogrešni. Nadalje, a na to ćemo se vraćati, činjenica da ovi kriteriji sigurno nisu dostatni da bi laik mogao razlikovati recimo vodu (H₂O) od tzv teške vode (D₂O) ili ugljen od nekog dobro napravljenog umjetnog »ugljenka«, ne znači da laik nije u stanju normalno prepoznati vodu ili ugljen. Kako se često ističe u literaturi, pretpostavka da bi jednog dana netko mogao napraviti robota koji bi tačno ličio na čitateljevu majku, ne znači da čitatelj sada nije u stanju prepoznati svoju majku.

Patnamovo glavno otkriće sastoji se u tome što je ustvrdio da je referencija vrsnih imena osjetljiva na podrijetlo informacije (da se poslužimo izrazom G. Ivensa) više nego li na tačnost opisa. »Voda« označuje tvar u morima, jezerima i vodovodima, tu samu tvar, a ne bilo što što zadovoljava naš opis vode. On je u toj činjenici vidio razlog da se odvoji opis od referencije. No, moguće je stvar promatrati sa suprotne strane, i preporučujemo tu stranu: to da »voda« kruto označuje tvar u morima i jezerima, omogućuje da

po volji ispravljamo i usavršavamo naš opis, bez straha da ćemo razoriti jedinstvo smisla. Patnamove vlastite teze o tome da njegova teorija omogućuje da se shvati kako referencija ostaje sačuvana u mijeni i smjenjivanju teorija, govori u korist ovakve slike. U tom slučaju bi krutost označavanja išla u prilog tezi o interakciji smisla i referencije, a protiv teze o njihovom odvajanju.

Slika bi onda bila slijedeća: kad je jednom, na temelju nekim minimalnih kriterija (maglovit smisao) utvrđena referencija naziva »voda«, otvoren je put spoznavanju vode. Kontakt s objektom, vodom, donosi nove spoznaje, uvijek o istom referentu, i one ulaze u smisao riječi »voda« (sve precizniji i precizniji smisao). To da je voda vlažna i pitka, i to da je voda H₂O su samo ekstremi u kontinuumu smisla, a ne suprotstavljeni predikati.

Sliku sada treba i naslikati. Ovdje počinje naše neslaganje.

Kako se imenuje prirodu vrste? Patnam tvrdi da postupak na ključan način ovisi o upotrebi indeksikala.

Tyler Burge je podvrgao ovo shvaćanje oštrog kritici na temelju kontrasta između semantike indeksikala (promjena značenja s kontekstom) i semantike vrsnih imena (postojano značenje), i usput primjetio da je Patnamova priča o indeksikalima vjerojatno motivirana željom da vrsnim mimenima osigura *de re* status. Slažemo se s kritikom i usputnom primjedbom, ali bismo ovdje htjeli skrenuti pažnju na nedostatke druge vrste.

Najprije motivacija:

Zamisao da je uobičajen način uvođenja vrsnih imena taj da govornik jednostavno pokaže neki primjerak koji spada u vrstu i kaže »To je V« sugerira oštro odvajanje između utvrđivanja referencije i pridavanja značenja.

Čini se kao da imamo posla s dvije nezavisne i raznorodne procedure: na strani utvrđivanja referencije jednostavno pokazivanje (uvođenje u diskurs) koje ne pretpostavlja nikakvo znanje, nikakvu teoriju, s druge strane, zgrada komplicirane znanosti (moderne fizikalne kemije). ')

No, to je pogrešno. Imenovanje prirodne vrste nije ista stvar kao recimo, krštenje osobe, kod krštenja, nema rasprave o tome što se računa kao osoba (što koristimo), drugo, kod krštenja ne moramo se brinuti o nikakvim proširenjima (Petar je Petar, a voda je i ovdje, a možda i na Veneri). Drugim riječima, imenovanje prirodne vrste pretpostavlja da o toj vrsti nešto znamo, da znamo nešto o vrstama uopće, da imamo ideju relevantnih sličnosti i tako redom.

Čak i vrlo neobavješteni imenovatelj imat će neku predodžbu o tome kako se upotreba imena proširuje na nove primjerke. Kad to ne bi bio slučaj, kako bismo razlikovali imenovanje mora, plime i vode u navedenoj situaciji?

Najprije, upoznatost s primjercima vrste (Nije slučajno, da su glavni Patnamovi primjeri voda i zlato).

Vrsta će dobiti ime, prije nastupa moderne znanosti, u slučaju da privlači pažnju, da figurira na neki način u životu zajednice. Upoznatost s primjercima značit će da mnogi članovi zajednice imaju neki kontakt s njima. Upoznatost i neposredan kontakt važni su, recimo u slučaju živih bića, kako bi se prepoznavali i pravilno vrstali primjerci različite dobi ili u različitim fazama životnog ciklusa (dudov svilac, žabe, itd.).

Zatim, postojanje nekog zajedničkog prostora sličnosti, koji omogućuje da članovi zajednice ravnomjerno razvrstavaju primjerke.

Konačno, usavršavanje ovog prostora sličnosti u neku proto-teoriju. Proto-teorija može neposredno poslužiti kod sumnjivih slučajeva i slično, ali njezina uloga će na ranim stupnjevima biti indirektna: da obrazloži postojeća razvrstavanja, da tako racionalizira praksu razvrstavanja, da tako racionalizira praksu razvrstavanja, unese red, i dade šansu općim načelima racionalnosti (jednostavnost, konzervativnost, eksplikatorna moć, neprotuslovnost) da dođu do riječi u pitanjima klasifikacije.

Nadalje, stvarna praksa razvrstavanja. Velik broj živih bića je takvo da razvrstavanje nije naročito teško ni nemoguće bez izgradnje biologije. Ako nismo opsjednuti egzotičnim mogućnostima (mačke-roboti, panda-medvjedi) moramo priznati da je priroda gostoljubiva u pogledu vrsta i da će već dosta primitivni kriteriji prilično tačno zacrtati ekstenziju izraza u danoj zajednici.

No, Patnamova teorija u velikoj mjeri ovisi o dijakronijskim razmatranjima. Stoga će našu sliku trebati razviti i u historijskoj dimenziji. Izgradit ćemo pojednostavljeni model, u tri faze, koje ćemo radi lakšeg pozivanja nazvati divljaštvom, barbarstvom i civilizacijom. Faze su obilježene rastućom specijalizacijom i spoznajnim nepretkom.

a) divljaštvo

Prvu fazu možemo predočiti kao prvobitni raj: nema podjele jezičkog ni drugog rada, svi sudjeluju u svim djelatnostima, i raspripravljaju o svim temama.

Kako u takvoj situaciji nastaju prve proto-teorije je predmet spekulacije. Ono što znamo o primitivnim društvima s jedne

strane, i o razvitku djeteta, s druge, ne uklapa se baš u priču o indeksikalima. Većina izvora se slaže da klasifikacije počinju na nekom nivou općenitosti, a razilaze se tačno na određenom. Proto-klasifikacija rada s parovima više ili manje apstraktnih svojstava, i ni po čemu ne podsjećaju na situaciju u kojoj usamljeni imenovatelj pokazuje na zaljev i kaže »To je voda«, bez ikakvih obaveza na projektibilnost.

U danoj proto-klasifikaciji dogodit će se da će biti naziva, nazovimo ih grupom V, koji će se doista upotrebljavati kao vrsni naziv (otprilike i neprecizno, ali ipak) i prediciirati primjercima koji čine po našim mjerilima prirodnu vrstu: voda, pas. Ako pretpostavimo da su naše ideje o vrstama ispravne, onda ti izrazi doista pogadaju prirodni raspored stvari.

Kako određujemo doseg izraza iz V? Izmislimo riječ »dova«.

Patnam je upozorio na sljedeće nesumnjive podatke:

(a) kad je pra-govornik upotrebio izraz »dova« da referira na tvar koja je de facto voda, bit ćemo skloni da njegovu riječ »dova« pripišemo otprilike doseg naše riječi »voda«.

(b) u pripisivanju rukovodit ćemo se, u znatnoj mjeri, znanjem o tome kakva je zbilja, svijet.

No, iz ovih nesumnjivih podataka, Patnam je izveo manje nesumnjivo objašnjenje: prvo, on drži da pripisujući »dovi« doseg riječi »voda« pripisujemo precizno doseg »H.O«, kako ga određuje današnji kemičar. Dalje, uloga znanja o svijetu je po njemu sljedeća: budući da govornik upotrebljava »dova« kvazi-indeksikalno, naše znanje o svijetu treba da nam pomogne da odredimo doseg: u idelanom slučaju pogledamo na što je pokazao, odnesemo u laboratorij, analiziramo, ustvrdimo da je voda, i onda znademo da iste stvari ima u oceanima, oblacima i vodovodima. To da značenje ovisi o svijetu znači da ne ovisi o govornikovom znanju.

Već na prvi pogled izgleda neuvjerljivo da »dova« ima doseg precizno definiran suvremenim kemijskim spoznajama. No, ako bacimo pogled na razloge koji bi trebalo podržavati ovakvo objašnjenje (i promijeniti uvjerenje čitatelja), susrest ćemo opet staru kombinaciju indeksikalnosti i neznanja govornikova sa sveznanjem znanstvenika. Ako smo odbacili pretpostavku o indeksikalnosti, nema razloga da grubo zaobidemo govornikova znanja.

Naš je prijedlog sljedeći:

U određivanju dosega »dove« polazimo od predodžbe o govornikovim znanju i govornikovoju okolini. To kakva je zbilja, ne odnosi se u prvom redu na govorniku neznanu mogućnosti, već upravo suprotno, na interpretaciju onog što govornik zna. Ako smo ustanovili da govornik prepoznaje tvar u potocima, rijekama i jezerima, da znade da je to ista tvar koja mu služi, u trijeznim trenucima, kao piće, onda on prepoznaje vodu, i riječju »dova« referira vodu. Nadalje, u govornikovoju okolini, nema nekih lažnih voda, surogata vode koje ovaj, sa svojim znanjem, sigurno ne bi mogao razlikovati od vode: okolina je spoznajno gostoljubiva (ukoliko je voda u pitanju).

No, s druge strane, treba voditi računa i o ograničenjima. Da ima surogata, govornik ih ne bi mogao prepoznati, ni razlikovati od vode, kao što to može suvremeni kemičar. Nadalje, govorniku nije baš sasvim jasno da je vodena para voda, tako da njegova upotreba ipak odstupa od naše. Zato u primjeni načela blagonaklonosti ne smijemo ići do kraja, i tvrditi da je doseg »dove« istovjetan s precizno određenim dosegom »H.O«. Doseg »dove« je neprecizno određen, on je približno jednak dosegu »vode« – za većinu praktičkih svrha to je dovoljno, ali ako zanemarimo ovu približnost, bit ćemo prisiljeni riječi neukog pra-govornika pripisivati precizno određene ekstenzije znanstvenih termina.

Važno je uočiti ovdje međugru između spoznajnih sposobnosti govornika i spoznajne gostoljubivosti okoline. Evo još jednog primjera: naši preci upotrebljavali su riječ »Medvjed« da denotiraju medvjede (njihov izraz pišemo velikim početnim slovom). Oni sigurno ne bi mogli razlikovati koalu (koja nije medvjed) od medvjeda. No u njihovoj okolini nije bilo koala. Pitanje se nikad nije ni postavljalo. Opisano znanje o medvjedima potjecalo je u cjelini od medvjeda, i bilo je medvjedima primjereno (podrijetlo + deskriptivna adekvatnost). Budući da su se s medvjedima odlično snalazili, da nikakvih koala-iznenadjenja nije bilo, pripisat ćemo njihovoj riječi »Medvjed« doseg naše riječi »medvjed« – ne zato što oni pojma nisu imali kako da precizno određuju doseg, već upravo zato što su ga dovoljno precizno određivali za sve potrebe koje su se ukazivale.

Ovo nas dovodi do priče o blizanačkoj zemlji.

Slažemo se s Patnamovim podatkom da intuitivno »voda« ne referira na XYZ. Tu intuiciju ispravno objašnjava Patnamov glavni uvid: da je upotreba vrsnih imena vezana kruto uz predmet, i da, prema tome, u određivanju referencije treba voditi računa o izvoru znanja, o predmetu XYZ ni na koji način nije sudjelovala u formiranju značenja riječi »voda«. S njome nismo imali dodira, nismo referirali na nju i tako redom...

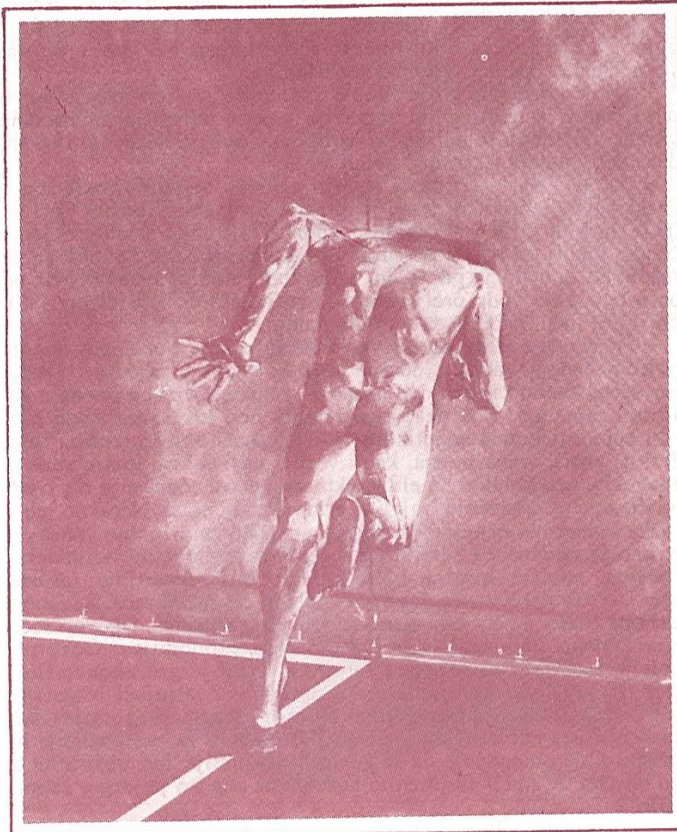
Ovdje treba istaći razliku u shvaćanju blagonaklonosti, odnosno načela »u dvojbi za optuženoga« (*Benefit of the Doubt*).

U Patnamovoj slici, blagonaklonost nas današnjih treba da bude aktivna. Budući da izvorni govornik samo fiksira referenciju,

mi smo ti koji treba da pronademo o čemu on zapravo govori (a da sam pojam nema). Mi nalazimo načine određivanja dosega i naši znanstvenici doslovno određuju što je izvorni govornik zapravo – ne znajući – rekao.

U slici koju predlažem, blagonaklonost treba da bude pasivna. Treba da se urkovodimo onim što izvorni govornik znade o svojoj referenciji kao i obavijestima o njegovoj sredini. Kad smo iz toga izveli zaključke o njegovoj stvarnoj referenciji, blagonaklonosti će se sastojati u tome da ne dodajemo ništa nova, što bi opis kojim je govornik raspolagao bio obuhvatio da je za to bilo prilike. U danom primjeru: rukovodeći se predodžbom naših predaka o medvjedima i znanjima o starijoj fauni na našem tlu, rekonstruirali smo referenciju njihove riječi »Medvjed«. Blagonaklonost se sastoji u slijedećem: kad se na vidiku pojave koale, koje odgovaraju opisu, ali nisu medvjedi, da ih ne računamo u doseg stare riječi »Medvjed«.

U našoj slici, pasivna blagonaklonost služi kao korektiv fregeovske teze da izraz fereira na sve ono o čemu je opis pridružen izrazu istini. Patnam, Kripke, Evans i drugi pokazali su da ta teza doista traži korektiv. No, držimo da je pasivna blagonaklonost dovoljna.

Da parafraziram antičku izreku: u Patnamovoj slici ne smije se ništa oduzeti govornikovom značenju (ali dodavati treba i smijese), u našoj, ne smije se ništa dodavati, ali oduzimati se mora.

b) barbarstvo

Patnanov indeksikalni pogrešni model ostavlja otvorenim kako stručnjaci uopće dolaze do svojih spoznaja. Imaju li i oni neposredan dodir s predmetom? Trebalo bi da imaju. No, indeksikalni model to nekako eksplicitno ne uključuje. Laik pokazuje, stručnjak analizira, i to je sve.

U stvarnosti, trebali bi računati barem s tri grupe koje se razlikuju s obzirom na dodir s predmetom. U našoj drugoj fazi, barbarstvu, imat ćemo takve grupe:

I, praktičari, ljudi koji su u više ili manje stalnom dodiru s predmetom. Ako je primjer, recimo, životinjska vrsta, to će biti lovci koji love pripadnike vrste, jedu ih, štave kožu, itd. Oni prepoznaju pripadnike vrste, poznaju njihov životni ciklus, njihove navike, prehranu, način razmnožavanja (ono što se od reproduktivnog procesa, uz dozu voajerstva, dade vidjeti), način borbe i slično.

II, stručnjaci, ljudi koji su također u dodiru s predmetom, koji su u velikom broju slušačjeva u dodiru s praktičarima, ali koji su, uz iskustvo, ili informacije o iskustvu (od praktičara), razvili složene proto-teorije, izgrađeni klasifikacijski sustav, koji vrše jednostavnije pokuse (ako čitatelju treba historijski oslonac neka ima na umu biomedicinska znanja u drevnom Egiptu ili Babilonu)

III, neznalice, ljudi koji ni na koji način ne dolaze u izravan dodir niti s primjercima vrste, niti s nekim sustavnim znanjima o njoj.

Ovakva podjela rada ima smisla utoliko što omogućuje suradnju (iz izvorne Patnamove slike nije jasno zašto bi itko prihvatio dihotomiju stručnjaci – laici kao podjelu rada). Zašto je suradnja važna? Zato što u normalnoj situaciji u podjeli rada vrlo lako može doći do dispariteta. Praktičari će, recimo, dupine i morske medvjedice nazvati ribama, dok će stručnjaci, više zainteresirani za fiziologiju, u nekom trenutku prestati da ih smatraju ribama. Suradnja je važna da bi termini onda imali ujednačeno značenje u zajednici.

Pravilo će onda biti: upotrebljavaj vrsno ime s namjerom da referiraš na onu vrstu na koju bi referirao stručnjak!

Ovo pravilo prenošenja odgovornosti na stručnjake, ne znači da se znanje o dosegu odvojilo od značenja u zajednici. Prvo, značenje u zajednici sada jest određeno u krajnjoj liniji stručnim znanjem o dosegu. Drugo, na razini govorne prakse, stručnjaci su odgovorni za svoje teorije: kad predlaže da se dupina više ne smatra i ne zove ribom, stručnjak mora biti u stanju osigurati suglasnost praktičara, mora se pozvati na neka mjerila koja će barem u načelu biti prihvatljiva za onog tko posjeduje bogato iskustveno poznavanje stvari.

Sada kad imamo podjelu rada i složene teorije, možemo se uhvatiti u koštac s dva pitanja.

Prvo: na što referira vrsno ime kad ga upotrebi govornik iz grupe neznalica? Odgovor je da vrsno ime uvijek ima istu referenciju, bez obzira tko ga izgovorio, i da referira na onu vrstu na koju bi referirao stručnjak.

Zašto uopće postavljati pitanje? Zato što bi se tkogod mogao naći u iskušenju da grupira zajedno dva slučaja:

prvi, zlosretni indeksikalni slučaj, kad govornik koji o ničemu pojma nema pokazuje na potok i kaže »voda«, a pritom uspijeva imenovati H₂O

drugi, kad govornik neznalica upotrebi recimo naziv za bukvu i time doista referira na bukvu, iako sam nikad ne bi razlikovao bukvu od hrasta.

Ovako grupirani, oni izgledaju kao dobar primjer za tobožnju nezavisnost referencije od značenja. No, prvi slučaj je fiktivan, pa drugog nemamo s čime grupirati. No, čak i da prvi nije fiktivan, on ne bi spadao zajedno s drugim. Kod drugog slučaja, imamo već postojeću, kanonsku referenciju, cementiranu dvostrukom vezom – upotreba kod praktičara i kod stručnjaka – kojom se koristi govornik neznalice. Ništa sličnog ne bismo imali u prvom slučaju.

U prethodnom odjeljku govorili smo o načinu blagonaklonosti interpretiranja vrsnih imena koja su prava vrsna imena, koja, dakle, pogađaju neku stvarnu vrstu.

Sada možemo uvesti dodatno usloženjenje, i razmotriti termine koji nisu tako posrećeni kao što je »voda« ili »zlato«. Ako ovu prvu grupu označimo s V₁, drugu ćemo označiti s V₂:

V₁ čine svi oni nazivi koji su doista vrsna imena, koji dakle, u jeziku izvornog govornika denotiraju klase primjeraka koje bismo i mi, u grubim crtama, tretirali kao jedinstvenu vrstu

V₂ čine ona tobož vrsna imena koja nisu prazna (ne denotiraju nepostojeće entitete kao što je »flogiston«), ali ne zahvaćaju po našim kriterijima pripadnike iste vrste. Tako riječ »Riba« u ustima naših predaka sigurno referira i na dupine, a izraz koji obično prevodimo kao »Vatra« u antici je označavao i oganj i tvar od koje se sastojе sunce i zvijezde.

Važno je imati na umu da izvorni govornik ne zna da li neki od njegovih izraza spada u V₁ ili u V₂ da prirodno pretpostavlja da većina ili svaki od njih doista denotiraju (zato smo napisali »tobož vrsna imena«), i tretira ih kao da su sva u našoj grupi V₁. Nadalje, izvorni sistem klasifikacije su homogeni, oni ne prave razliku između dvije grupe. Iako to izgleda samoočigledno, ističemo te jednostavne činjenice, budući da homogenost sistema klasifikacije čini da ih se može istraživati kao takve, ne vodeći računa o tome koliko su pojedina izgledom vrsna imena, posrećena ili ne. No ova vrsta – istraživanja, koja karakterizira historijske epistemologije (Levištos o taksonomijama u »divljoj misli«, M. Furo o taksonomijama u nezrelim znanostima) ovdje nas neće izravno zanimati.

Kako stoji stvari s današnjim pripisivanjem dosega izrazima iz V₂? Oni promašuju prirodni red stvari, sugeriraju podjelu koja trpa recimo zajedno ribe i dupine. Na koju će stranu pasti odluka?

Razmotrit ćemo tri mogućnosti:

Prva pretpostavka: izrazi iz V₂ imaju definirano značenje samo unutar paradigme, unutar proto-klasifikacije u kojoj nastupaju. Stoga ćemo za njihov doseg uzeti one individue koje izabere pridruženi opis, smisao. V₂ ima fregeovsku semantiku. Nasuprot tome, V₁ pogađa našu sliku zbilje. Stoga će se izrazima iz V₁ pripisati doslovno i u punoj mjeri doseg kojeg posjeduju u našem jeziku. Kako po pretpostavci naši proto-teoretičari ne raspolazu ni izdaleka sredstvima za utvrđivanje dosega kojima mi raspolazemo, time se radikalno odvojili pitanje dosega izraza iz V₁ kako od znanja za zajednice, tako i od semantike izraza, iz V₂. Govornici upotrebljavaju izraze iz V₁ i V₂ ne znajući da ovi imaju posve različitu semantiku. Štoviše, razlika u semantici je potpuno objašnjavajućki interna tako dugo dok je riječ o prototeoriji i jeziku ovih izvornih

govornika (Kad uopće ta razlika dolazi do izražaja? Samo u dijakronijskoj slici).

Druga pretpostavka: V₁ kao u prvoj, V₂ velikodušnije: Ako se može naći neke (stvarne) vrste v₁ – v_n čiji su pripadnici obuhvaćeni u prvobitnom skupu uzroka za vrsno ime I (IV₂), onda ćemo reći da je doseg od I unija dosega od v₁ – v_n i to dosega određenih našim suvremenim metodama. Po toj pretpostavci »Vatra« označuje proces nagle oksidacije, zatim proces nuklearne fizije i fuzije na nebeskim tijelima i fiziološke procese vezane uz vrućicu.

Treća pretpostavka: V₁ kao u našoj ranijoj slici, blagonaklono, ali s rezervom, točnije, s pripisivanjem približnog dosega. V₂ će imati doseg pripisan prema načelu blagonaklonosti, tako da je osnovni kriterij neopisni: odakle potječe informacija.

Druga pretpostavka očito ne odgovara stvarnoj praksi pripisivanja dosega. Preostaju prva i treća. Trećoj, ovako kako smo je formulirali nedostaje kriterij kako se odlučiti između rivalskih izvora informacije – da li »Vatru« prevesti pogledom na nebeska tijela ili na oganj?

Pogledajmo stvarnu praksu prevođenja.

Pogledajmo dva slučaja u kojima nam probleme pravi velikodušnost nekadašnjih proto-znanstvenika. Patnam je sam u više navrata primjetio da nije lako izabrati uzroke, koji će onda tobož sami od sebe odrediti »99 odsto dosega«, ne vodeći računa o tome da je zamka u količini znanja koju takav izbor zahtijeva – ako izvorni govornik stalno bira dobre uzroke, onda vjerojatno znađe na što referira.

Prvi slučaj, riječ »Riba«. Naši preci bi vjerojatno u uzroke za »Ribu« (ponovno pišemo izvornu riječ velikim početnim slovom) zajedno s, recimo, skušama i tunama smjestili i dupine i morske medvjedice. Ipak, skloni smo reći da »Riba« referira na ribe, i zaboraviti zalutale morske sisavce, dakle, oduzeti nešto govornikovu značenje. Izgleda da objašnjenje leži u onome što je G. Evans u slučaju osobnih imena zvao pretežnošću ili prevladnošću (*dominance*). Pretpostavljamo da su glavni izvori govornikove obaviještenosti – bile ribe, a da su morski sisavci sporedni. Onda rekonstruiramo značenje blagonaklono, tako da zanemarimo sporedni izvor.

Primjetimo da bi to bilo vrlo teško izvesti kad bi tobožnje izvorno pokazivanje + imenovanje imalo ključno značenje. Pretpostavimo da je izvorni govornik pokazao skušu, tunu i dupina i rekao »Riba«. Ako je imenovanje doista samo rezultat pokazivanja i izgovaranja, onda je »Riba« to što je na »relevantan način« slično pokazanim životinjama, i tu smo u priličnoj neprilici. Što je na relevantan način slično »skuši, tuni i dupinu?« Možda podmornica?

Drugi slučaj tiče se razvijenije znanosti.

Antički mislioci općenito su u elemente ubrajali nešto što se na grčkom zvalo »pyr« i što smo mi prevodili kao »Vatra«. Za njih je, dakle, Vatra bila element, a primjerci vrste »Vatra« su sigurno – bili oganj i nebeska tijela. Još jedna objava prisutnosti Vatre bila je, po njihovu mnijenju, vrućica. Mnogi su držali da je Vatra živa. Heraklit je držao da je vječno živa. Arisostel je držao da je Vatra element koji se prirodno kreće uvis.

Praksa prevođenja je poznata: pyr = Vatra se prevodi sa »vatra«.

Kako objasniti to prevođenje?

Prvo, uočimo da ono dobro ilustrira protufregeovsku poantu: pojam asociiran uz riječ »Vatra« bio je nekad supsumiran pojmu elemenata, dok je za nas danas vatra proces. Drugim riječima, Vatra i vatra čak pripadaju različitim kategorijama. Ipak, mirno prevode »Vatra« sa »vatra«.

Zatim, pogledajmo što kaže načelo prevladnosti. Glavni izvor spoznaja o Vatri bio je za Grke oganj. Iako je sunčana toplina životno važna, iako su kretanja zvijezda važna za njihovu znanost, sve to zasjenjuje osnovni i postojeći tok informacije vezan uz oganj. Pogotovu, spekulacije o tome što uzrokuje vrućicu, neće utjecati na značenje riječi »Vatra«.

Načelo prevladnosti dobro predviđa da ćemo na kraju »Vatru« povezati s ognjem, i prevoditi je s našom rječju »Vatra«. No, važno je uočiti koliki dio informacije je time otkinut od značenja riječi i prebačen u domenu antičkih teorija o – vatru.

Zaključujemo: treća pretpostavka nadopunjena načelom prevladnosti izgleda najbliže stvarnoj praksi interpretiranja i prevođenja.

c) civilizacija

Konačno, preostaje da se okrenemo prema budućnosti.

Poznajući vlastitu praksu i postupanje sa znanstvenim teorijama prošlosti, današnji znanstvenici će zaključivati indukcijom na budućnost, i očekivati od znanstvenika iz naraštaja što dolaze istu onu blagonaklonost koju su oni ukazivali svojim precima.

Ovo će omogućiti podizanje stanovitog znanstvenog kredita.

Pretpostavimo da smo identificirali grozd pojava pl – pn. Te pojave obično idu zajedno, i imamo razloga pretpostaviti da imaju istog uzročnika, ili da im u osnovi leži isti mehanizam. Tada možemo dati neko vrsno ime VI tom hipotetičkom uzročniku ili mehanizmu, nadajući se da smo doista referirali. Ako smo uspjeli referi-

rati, ako se objekt upecao na našu verbalnu udicu, znanstvenici budućnosti će, kad jednom identificiraju uzročnika ili mehanizam, reći da je to bio VI.

R. Bojd je ponudio niz zanimljivih primjera. Psihologija spoznaje (kognitivna psihologija) postulira postojanje mehanizama koji bi trebali objasniti fenomene učenja, zapamćivanja, zamjedbene integracije i slično. Recimo, istraživanja su pokazala da čovjek može obično držati na umu ograničen broj podataka istodobno (čarobni broj 7 ± 2 po formuli otkrivača, Milera). S druge strane, uz prisjećanje, čovjek može izvući iz pamćenja praktički neograničen broj podataka. Ovaj kontrast je ponukao psihologe da pozovu upomoć analogiju iz računarstva. U kompjuterima se obično razlikuje kratkoročna memorija od dugoročne, i one su i materijalno (u hardwareu) različito realizirane. Psiholozi su ovo razlikovanje prenijeli na ljudsko pamćenje, i formulirali hipotezu po kojoj postoji mehanizam kratkoročnog i mehanizam dugoročnog pamćenja, Bojd s pravom ističe kreativnu ulogu analogije – metafore i činjenice da nam je ona omogućila pristup jednom hipotetičkom mehanizmu. Ako jednog dana filozofi pronađu stvarni neurološki mehanizam koji podržava kratkoročno »držanje na umu« malog broja podataka, može se očekivati da će smatrati da su pronašli mehanizam kratkoročnog pamćenja, onaj isti, o kojem su pisali psiholozi.

Bojdovi primjeri su dobri jer pokazuju koliko su teški uvjeti za dobivanje »znanstvenog kredita« od znanosti budućnosti.

Uklješteni ovakvim jakim ograničenjima, znanstvenici mogu samo pokušavati usavršiti teorije koje posjeduju, i nadati se sreći koji će možda imati.

Pogled u budućnost tako samo proširuje ono što smo znali iz prošlosti.

Evo nekoliko zaključnih teza:

1. Opisna primjerenost, nasuprot Putnamu, igra značajnu ulogu u utvrđivanju značenja vrsnih imena. Vrlo često, ona je jedino što imamo, i isto je tako, u mnogo slučajeva dovoljna. Od različitih komponenti opisa glavnu ulogu igraju one koje su jednostavnije, bliže iskustvu i promatranju – temeljne opisne komponente.

2. Opisna primjerenost igra dvostruku ulogu: ona s jedne strane upućuje na tipičnog referenta u danj okolini (jaka uloga), a s druge, igra pomoćnu ulogu pri nagadanjima o mogućim referentima u drugim okolinama. Opisna primjerenost stoga ujedno služi kao obavijest o izvoru govornikove informacije.

3. Načelo blagonaklonosti u primjeni na vrsna imena izvodivo je iz općenitih anti-skeptičkih strategija. Kao što nećemo reći da Ivica ne poznaje svoju Maricu zato što je ne bi mogao razlikovati od posve istovjetne izgledom kopije, ili da ja ne poznajem svoju radnu sobu, budući da bi me vješt dekorator mogao prevariti točnim duplikatom, tako ni povjesničar znanosti neće reći da Grci nisu referirali na vodu zato što je ne bili mogli razlikovati od nekog savršenog surogata.

4. Značajna prednost ovakvog ponovnog uvođenja i rehabilitiranja opisne komponente, ali u novoj ulozi (opis kao put prema izvoru informacije) jest u tome da ovakva slika omogućuje da se po analogiji s vrsnim imenima prikaže i nazive čiji referenti nisu dostupni pokazivanju (s naivnim indeksikalnim modelom to nije moguće).

5. U slučajevima kad povjesničar znanosti naide na vrsno ime koje ne referira na jasan način na nešto što je po današnjim mjerilima prirodna vrsta, interpretiranje značenja postaje stvar kompromisa, a konačna odluka biva relativirana spram istraživačevog interesa. Odluka se donosi između dvije glavne alternative: ili sačuvati homogenost proučavanog klasifikacijskog sustava (makar po cijenu toga da njegova »vrsna imena« ne denotiraju vrstu), ili maksimirati istinitost pri pripisivanju značenja (po cijenu toga da se proučavano »vrsno ime« više uklapa u naš klasifikacijski sistem nego li u svoj izvorni).

Daljnje zadaće koje stoje pred filozofom koji proučava referiranje vrsnih imena su mnogobrojne. Izdvajam dvije.

Prva, ponuditi prikladnu semnatiku koja bi modelirala govornikovo razumijevanje vrsnih imena. Takva semnatika treba da pode od slijedeće pretpostavke: govornik G razumije vrsno ime V ako raspoznaje primjerke denotata od V u gostoljubivoj okolini. Okolina je gostoljubiva ako bića koja izgledaju kao primjerci od V doista jesu primjerci od V (u semnatici mogućih svjetova može se definirati skup g gostoljubivih svjetova pomoću selekcijske funkcije f koja bira upravo takve svjetove koji su relevantno slični izvornoj govornikovo okolini – u kojima je ono što liči na vodu doista voda, i tako redom).

Druga, proširiti priču o vrsnim imenima na područje prakse (postupaka, institucija) i proizvodnje (artefakti). Držim da područje prakse dosta običaja – da su na primjer nazivi koji figuriraju u etici i pravu (vrline, poroci, prava itd) po svojoj semnatici na zanimljiv način srodni vrsnim imenima.

) Izgleda gotovo misteriozno kako se to svoje koordinira. Još misterioznije, kako imenovatelj znađe na što referira. Usporedimo izjave imenovatelja predveče u idličnom zaljevu: To je more. To je plima. To je voda.

semantika i čovekov um

đorđe vidanović

U ovom prilogu nameravam da predstavim gledišta dva istaknuta filozofa, Halari Patnama i Džeri Fodora, da pokažem u čemu se njihovi stavovi o odnosu semantike i čovekovog uma razlikuju kao i da nagovestim kako bi se problemi na koje oni ukazuju eventualno mogli rešiti.

I

Verovatno je jedan od najvažnijih problema savremene analitičke filosofije razjašnjenje nejasnoća u pojmu značenja. Dvojestvo uvedeno terminima *ekstenzija* i *intenzija*, koje, u širem smislu, odgovara Fregeovoj podeli na *Sinn* i *Bedeutung*, preraslo je u želju da se pokaže da je suštinsko pitanje za najveću mogućoj meri pokriva pojam značenja.

Američki filozof Halari Patnam tvrdi da ekstenzija ne može biti jedno od značenja »značenja« kao i da uvođenje intenzije nikako ne razjašnjava pojam značenja. Umesto rečenice koja bi bila glavni objekt razmatranja, Patnam sugerise analizu imena, kao neke subrečeničke kategorije, ističući da imena nose značenje. On smatra da je suštinsko pitanje za neku semantičku kategoriju »kako uspevamo da razumemo novu reč?«

Vrlo slično kao i njegov zemljak, logičar i filozof Sol Kripke, Patnam dolazi do zaključka da referentno značenje nekog imena nije određeno u analitičkom smislu konjunkcijom ili disjunkcijom svojstava koje bi značenje odredile. Tako Patnam i Kripke omogućuju formulisanje tzv. nove teorije o referentnom značenju u čijoj osnovi se nalazi tumačenje po nužnosti. Ova nova teorija na neki način govori o *esenciji* stvari i vrsta, tj. o nužnim karakteristikama koje neka stvar ili vrsta mora posedovati da bi bila što je. Same prirodne vrste igraju bitnu ulogu u određivanju ekstenzija izraza/imena koji na njih referiraju. U novoj teoriji se povlači demarkaciona linija između imena koja označavaju vrste i artifaktskih imena. (Kao što je istakao Dejvid Vignis, ovim se donekle rehabilituje Aristotelova ideja o supstanciji – prema Aristotelu, bilo koji živi organizam predstavlja supstanciju dok je artifakt, npr. sekira, derivirana supstancija.)

Između ostalog, Patnam i Kripke u svom radu ruše fregeovsko-raselovsku teoriju značenja na taj način što uvode ideju o *socijalnoj* određenosti referentnog značenja; oni zagovaraju važnost društvene kooperacije u fiksiranju referencije.

Patnamove ideje se konkretno mogu najbolje opisati i objasniti na primeru fiktivne planete Bliznakinje i Zemlje. Na ovom hipotetičkom tlu, na primeru dvojnika nekog Zemljanina, dvojnika koji živi na planeti (Bliznakinji) u celosti identičnoj Zemlji, izuzev u tome da je tamo struktura vode XYZ, a ne H₂O, Patnam izgrađuje svoj stav da značenje *ne može* biti funkcija *uverenja* ili *psihološkog stanja* govornika. Patnam odbacuje dakle metodološki solipizam tvrdeći da se definicije obrazuju na sledeći način: ako želimo da definišemo vodu počinjemo od uzorka. Držeći čašu vode u ruci, kažemo »Ova tečnost zove se voda«. Pretpostavka koja je inherentna u datoj ostenzivnoj definiciji u tome je da pokazana tečnost stoji u specifičnom odnosu istovetnosti (istovetnosti – ovde je supskript T zamena za vrstu *tečnost*) prema svim ostalim tečnostima koje govornici predviđenog jezika nazivaju vodom. Jedino hemija može dati karakteristike i opisati svojstva koja uistinu određuju relaciju istovetnosti T. Drugim rečima, vodom će se jedino nazivati supstanca koja ima pomenutu relaciju u odnosu na supstancu koju bi pokazali govornici predviđenog jezika ako bi ih neko zamolio da pokaže na uzorak vode.

Ovim postaje očevidno da relacija o kojoj se govori, *istovetnost T* ne može nikako biti opisana u celosti jer njen opis zavisi od napretka naučnih ispitivanja. (Ovakav princip dovodi Patnama do specifične vrste realizma – unutrašnjeg realizma – prema kome se »za neki princip koji je sada opravdan može ispostaviti da nije istinit.«) Dakle, Patnam odbacuje ideju analitičnosti i zamenjuje je deiksom i pokazivanjem uzorka kako bi se mogla opisati i objasniti ekstenzija nekog imena. Tako tečnosti kao što je voda opisujemo, odnosno označavamo indeksikalima (deiksom). Ovakva upotreba indeksikala predstavlja nešto proširenje njihovu definiciju u odnosu na savremena shvatanja u filosofiji jezika jer Patnam smatra da svaki izraz/ime *ne mora* biti neki *opis*.

Prema Patnamu, a i prema Kripkeu, pogrešna semantika bila bi ona koja zagovara ideju da psihološko stanje govornika odre-